

WIESŁAW BAR OFMCONV*

EKOBOJSTWO I GRZECH EKOLOGICZNY: DWA TERMINY – DWA PORZĄDKI – WSPÓLNA SPRAWA

Dnia 15 listopada 2019 r. papież Franciszek spotkał się z czterystoma uczestnikami XX Kongresu Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego. Apelował o prawną, w tym karną, ochronę środowiska naturalnego, uznania ekobójstwa na całym świecie za przestępstwo – ścigane i rozliczane. Zapewnił też, że Kościół włączy się wyraźniej w tę pracę i zamierza wprowadzić pojęcie grzechu ekologicznego do Katechizmu Kościoła Katolickiego. W bliskości znalazły się więc dwa terminy *ekobójstwo* oraz *grzech ekologiczny*, z dwóch porządków prawnych, ale związane z jedną sprawą – ekologią, w pierwotnym, pozytywnym znaczeniu – integralnej i związanej z pojęciem dobra wspólnego¹. Kwestie pojawiające się przy ich efektywnym wprowadzaniu są przedmiotem poniższych rozważań.

* Prof. nauk prawnych, dr hab. prawa kanonicznego, Katedra Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, e-mail: mswrab@kul.pl, <https://orcid.org/000-0002-8205-6678>.

¹ Francisci Summi Pontificis, *Litterae Encyclicae Laudato si' de communi domo colenda*, Acta Apostolicae Sedis (dalej: AAS) 107(2015), s. 847-945; tekst polski: *Encyklika Laudato si' Ojca Świętego Franciszka, poświęcona trosce o wspólny dom* (24.05.2015), nr 156, s. 910, [dalej: LS], http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html [dostęp: 1.01.2020 r.], „Prosta definicja ekologii idzie w dwóch kierunkach. Pierwszy pokazuje źródłosłów z greki: oikos to dom, logos to nauka. Czyli ekologia to nauka o naszym wspólnym domu. Natomiast podręczniki mówią, że ekologia to nauka o relacjach pomiędzy różnymi elementami środowiska. Akcent kładzie nie na poszczególne elementy, ale właśnie na to «'pomiędzy'» [...] Można też powiedzieć, że dla nas ekologia to troska o życie – o życie przyrody, ziemi i wszystkich jej mieszkańców, o ludzkie życie od poczęcia do naturalnej śmierci”. *Ekologiczne nawrócenie – REFA dla promocji Laudato si'*, <https://www.swietostworzenia.pl/>

1. Ekobójstwo – zbrodnie przeciw środowisku

Angielski termin *ecocide* (pol. zbrodnia przeciwko środowisku naturalnemu) jest neologizmem utworzonym przez kontaminację wyrazów *eco* oraz końcówki *-cide* z *homicide* (pol. zabójstwo), który można przetłumaczyć jako *ekobójstwo*, *ekoeksterminacja*, oznacza „poważne naruszenie, ingerencję powodującą degenerację, a nawet zniszczenie całego ekosystemu”. Skutek – samozniszczenie ekosfery podtrzymującej wszelkie ludzkie istnienie – wyrażany jest terminem *ekocyd* (zagłada ekologiczna)².

Rzeczownika *ecocide* użył na forum międzynarodowym bioetyk Arthur W. Galston, z Uniwersytetu Yale, w czasie konferencji o wojnie i odpowiedzialności narodowej, odbywającej się w 1970 r. w Waszyngtonie. Uczynił to, widząc tragiczne skutki zastosowania broni chemicznej (herbicydów i defoliantów) dla ekosystemów w Wietnamie³. Wywierana presja doprowadziła do wydania przez prezydenta Nixona zakazu stosowania tej broni (w 1971 r.)⁴.

W 1972 r. posłużył się tym terminem premier Szwecji Olof Palme w czasie Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat środowiska ludzkiego odbywającej się w Sztokholmie, odnosząc się do tej samej wojny. Podobnie postąpili Indira Gandhi, reprezentująca Indie, oraz przedstawiciel ChRL. Jednak w Deklaracji Sztokholmskiej zabrakło odniesienia do *ecocide*, chociaż uczestnicy zgodnie uznawali środowisko jako dziedzictwo wszystkich ludzi.

publikacje/laudato-si/590-ekologiczne-nawrocenie-refa-dla-promocji-laudato-si [dostęp: 20.01.2020 r.]. O kwestii pojmowania ekologii zob. też: S. Jaromi, *Ecologia humana – chrześcijańska odpowiedź na kryzys ekologiczny*, Kraków 2004; tenże, *O trudnych pytaniach, ludziach i (pozostalej) przyrodzie: ekologia głęboka a ochrona przyrody*, *Ecologiae et Bioethicae* 2004, nr 2, s. 107–122; J. Bremer, *Encyklika Laudato si' – ekologia integralna podstawowym elementem katolickiej nauki społecznej*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si'*, red. J. Poznański, S. Jaromi, Wraków 2016, s. 37–54.

² Zob. propozycje definicji i klasyfikacji przestępstw z grupy *ecocide* w prawie karnym: A. Nieto Martín, *Bases para un futuro derecho penal internacional del medio ambiente*, *Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad Autónoma de Madrid* (dalej: AFDUAM) 2012, t. 16, s. 137–164; R. Soler Fernández, *El ecicidio: ¿crimen internacional?*, *Documento de Opinión* (Instituto Español de Estudios Estratégicos) 1017, nr 128, s. 10–13.

³ Zob. F. Mégret, *The Case for a General International Crime Against the Environment*, (pril 3, 2010), <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1583968> [dostęp: 1.01.2020 r.].

⁴ R. Soler Fernández, *El ecicidio: ¿crimen internacional?*, s. 2, [przypisy 2–3].

Natomiast temat ten zdominował prace organizacji pozarządowych w ramach Forum Folkets (Szczyt Ludów), które ustanowiło grupę roboczą dla wypracowania prawa o ludobójstwie i ekobójstwie; był też rozwijany w ramach Międzynarodowego Towarzystwa Pojednania – Fellowship of Reconciliation (1970–1976), budując opór przeciw niszczeniu natury wskutek zastosowania produktów chemicznych i technologii. Pojawił się projekt protokołu o wojnie środowiskowej, w którym przewidziano zakazy i sankcje na wiele z działań wojsk USA w Wietnamie, oraz międzynarodowej konwencji o wojnie ekobójczej (projekt Richarda A. Falka z 1973 r.)⁵.

To, co wyrosło na uniwersytetach z większej świadomości wartości ekologicznych oraz skutków dla ludzkości niszczących działań wojennych⁶, zaowocowało projektami karania nadużyć wobec środowiska naturalnego jako zbrodni wojennych⁷ oraz zapoczątkowało rewolucję w zakresie praw ochrony środowiska⁸. Przykładem tego jest Konwencja o zakazie używania technicznych środków oddziaływania na środowisko w celach militarnych lub jakichkolwiek innych celach wrogich (ENMOD), przyjęta dnia 10 grudnia 1976 r. Rezolucją ZO ONZ 31/72 [A/RES/31/72], która weszła w życie dnia 5 października 1978 r.⁹ Wpłynęła też na treść protokołów dodatkowych do Konwencji Genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. o ochronie ofiar wojny z 1977 r.¹⁰ W Protokole I w części III – *Metody i środki prowadzenia wojny*, w zasadach podstawowych zabrania się

⁵ R.A. Falk, *Environmental Warfare and Ecocide – Facts, Appraisal, and Proposals*, Bulletin of Peace Proposals 1973, nr 1, doi: 10.1177/096701067300400105.

⁶ Zob. A. Gauger, M. Pouye Rabatel-Fernel, L. Kulbicki, D. Short, P. Higgins, *The Ecocide Project*, „Ecocide is the missing 5th Crime Against Peace”, Sondon 2012, s. 5–6.

⁷ R. Soler Fernández, *El ecocidio: ¿crimen internacional?...*, s. 6, przypis 5.

⁸ D.R. Boyd, *The Environmental Rights Revolution – A Global Study of Constitutions, Human Rights and the Environment*, Vancouver 2012, s. 3; zob. J.R. May, E. Daly, *Global Environmental Constitutionalism*, Cambridge 2015.

⁹ Polska ratyfikowała ją 4 maja 1978 r. Zob. Oświadczenie Rządowe z dnia 29 listopada z 1978 r., Dz. U. Nr 31, poz. 133. Tekst polski Konwencji zob.: Dz. U. Nr 31, poz. 132.

¹⁰ Zob. tekst w polskim publikatorze: Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., Dz. U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175; Oświadczenie Rządowe z dnia 7 stycznia 1992 r. w sprawie ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Protokołów dodatkowych do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych

stosowania metod i środków prowadzenia wojny, których celem jest wywołanie rozległych, długotrwałych i poważnych szkód w środowisku naturalnym lub po których można oczekiwać, że takie szkody wywołają (art. 35.3).

W art. 55 *Ochrona środowiska naturalnego* stanowi się:

1. Podczas działań wojennych należy troszczyć się o ochronę środowiska naturalnego przed szkodami rozległymi, długotrwałymi i poważnymi. Ochrona obejmuje zakaz stosowania metod lub środków walki, które zmierzają albo które mogą zmierzać do wywołania takich szkód w środowisku naturalnym i przez to zagrażać zdrowiu lub przetrwaniu ludności. 2. Zabronione są ataki przeciwko środowisku naturalnemu z tytułu represaliów.

Zagadnieniem tym zajęły się w 1978 r. Narody Zjednoczone, rozważając ekobójstwo jako zbrodnię wojenną, a podstawą był projekt konwencji przygotowany przez eksperta prawa międzynarodowego prof. R. Falka, według którego konwencja o ludobójstwie jest niewystarczająca, by karać przestępstwa przeciw środowisku, ale też traktował je tylko w kontekście wojennym, bez odniesień do czasu pokoju. W tym samym roku Podkomisja ds. zapobiegania Dyskryminacji i Ochronie Mniejszości Komisji Praw Człowieka ONZ przygotowała projekt przewidujący włączenie przestępstwa ekobójstwa do konwencji o ludobójstwie¹¹. Międzynarodowa odpowiedzialność mogła też wynikać z poważnego naruszenia obowiązku mającego istotne znaczenie dla ochrony i zachowania środowiska ludzkiego, jak zanieczyszczenie atmosfery i mórz¹². Za takim rozwiązaniem był przedstawiciel Stolicy Apostolskiej (oraz reprezentanci: Polski, Austrii, Rwandy, Rumunii, Konga i Omanu)¹³. Mimo pogłębienia problema-

(Protokół I) oraz dotyczącego ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzonych w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., Dz. U. z 1992 r. Nr 41, poz. 176. O postępie w rozwoju międzynarodowego prawa karnego w odniesieniu do najcięższych przestępstw, w tym w zakresie ochrony środowiska zob. M.A. Orellana, *Criminal Punishment for Environmental Damage: Individual and State Responsibility at a Crossroad*, Georgetown International Environmental Law Review, v005), t. 17, s. 673 i nn.

¹¹ Historię prawa o ekobójstwie na forum ONZ zob.: A. Gauger, M. Pouye, Rabatel-Fernell, L. Kulbicki, D. Short, a. Higgins, *The Ecocide Project...*, s. 7-8.

¹² A/CN.4/SER.A/1978/Add.1 (Part 2), s. 80, art. 19.2.(d). Zob. *Yearbook of the International Law Commission 1978, Volume II, Part Two: Report of the Commission to the General Assembly on the work of its thirtieth session*, United Nations, New York 1979. https://www.legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1978_v2.pdf&lang=EFS [dostęp: 1.01.2020 r.].

¹³ Tamże, s. 115-117.

tyki ludobójstwa kulturowego, etnobójstwa i ekobójstwa, tej ostatniej nie wprowadzono na ścieżkę legislacyjną¹⁴.

Później przestępstwo przeciw środowisku zamierzano włączyć do Kodeksu przestępstw przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości, przygotowywanego w latach 1984–1986, przewidującego karanie tego, „kto intencjonalnie narusza lub zarządza działania przynoszące szkody środowisku naturalnemu – ciężkie, długotrwałe i znaczne”. Ostatecznie w drugim czytaniu art. 26 został wycofany z projektu, przez co utracono możliwość uregulowania przestępstw przeciwko środowisku popełnionych umyślnie lub w wyniku zawinionego zaniedbania¹⁵. Nowa grupa robocza, powstała w czasie 47 sesji Komisji Prawa Międzynarodowego w 1995 r., proponowała wprowadzenie do projektu kodeksu osobną grupę przestępstw przeciw środowisku, włączyć je do zbrodni przeciw ludzkości lub zbrodni wojennych¹⁶. Wybrano tę ostatnią z prezentowanych opcji. Sam zaś dokument stał się podstawą dla Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, przyjętego 17 lipca 1998 r., obowiązującego od 1 lipca 2002 r.¹⁷ Pod jurysdykcję Trybunału poddano następujące zbrodnie międzynarodowe: ludobójstwa, przeciwko ludzkości, wojenne i agresji¹⁸. Interesującą nas materię wymieniono w art. 8 ust. 2, definiującym znaczenie zbrodni wojennych:

zamierzone przeprowadzanie ataku ze świadomością, iż atak ten spowoduje przypadkową utratę życia lub zranienie osób cywilnych lub szkodę w obiektach cywilnych, lub rozległą, długotrwałą i poważną szkodę w środowisku

¹⁴ O trudnym wiązaniu problematyki praw człowieka i środowiska zob. S. Freeland, *Derechos humanos, medio ambiente y conflictos: enfrentado los crímenes ambientales*, SUR – Revista Internacional de Derechos Humanos, 2005, t. 2, nr 2, s. 120–149.

¹⁵ A/CN.4/SER.A/1987, *Yearbook of the International Law Commission*, 1987, Volume I: *Summary records of the meetings on thirty-ninth sessions 4 May–17 July 1987*, United Nations, New York 1989, https://www.legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1987_v1.pdf [dostęp: 1.01.2020 r.]; A/CN.4/SER.A/199, https://www.legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1991_v1.pdf&lang=EFSRC [dostęp: 1.01.2020 r.]. Synteza prac w Międzynarodowej Komisji Prawniczej w: A. Gauger, M. Pouye, Rabatel-Fernel, L. Kulbicki, D. Short, P. Higgins, *The Ecocide Project...* s. 8–12.

¹⁶ R. Soler Fernández, *El ecocidio: ¿crimen internacional?...*, s. 5.

¹⁷ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie 17 lipca 1998 r., Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708.

¹⁸ Zob. art. 5.1 oraz 6–8. Odnośnie do funkcjonowania trybunałów w tych materiach zob. m.in. K. Stasiak, *Trybunały umiędzynarodowione w systemie międzynarodowego sądownictwa karnego*, Lublin 2012.

naturalnym, które byłyby nadmierne w stosunku do konkretnej, bezpośredniej i całkowitej spodziewanej korzyści wojskowej [lit. b (iv)].

Odpowiedzialność karną ponosi osoba „tylko wtedy, gdy świadomie i z zamiarem jej popełnienia realizuje znamiona zbrodni” (art. 30.1), czyli gdy ma „wiedzę, że istnieje określona okoliczność albo że skutek nastąpi w normalnym następstwie zdarzeń” (art. 30.3) oraz zmierza do popełnienia czynu i wywołania skutku „lub jest świadoma, że taki skutek nastąpi w normalnym następstwie zdarzeń” (art. 30.2). Gdy we wrześniu 2016 r. Międzynarodowy Trybunał Karny opublikował *Policy paper on case selection and prioritisation*¹⁹ (Dokument strategiczny dotyczący wyboru i ustalania priorytetów spraw), w mediach pojawiły się komentarze, iż Trybunał będzie sądził za przestępstwa przeciw środowisku, a przekonanie to wyprowadzano ze stwierdzenia, że szczególna uwaga zostanie poświęcona ściganiu przestępstw prowadzących do zniszczenia środowiska, nielegalnej eksploatacji zasobów naturalnych i nielegalnych wywłaszczeń (nr 41, s. 14)²⁰. Tymczasem tym dokumentem nie mogło nastąpić formalne rozszerzenie jurysdykcji Trybunału, jest jednak ostrzeżeniem dla sektora prywatnego, firm dopuszczających się wymienionych praktyk²¹.

W 2010 r. Polly Higgins, adwokat ze Szkocji i aktywistka ekologiczna, zaproponowała ONZ uznanie ekobójstwa za przestępstwo i przedłożyła Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ stosowny projekt (w 2013 r.). Postrzegała *ecocide* jako antytezę życia; zwracała uwagę na jego transgraniczny charakter, postulowała jego sklasyfikowanie jako piąte przestępstwo międzynarodowe przeciw pokojowi. Zaproponowała taką definicję:

rozległe niszczenie, uszkodzanie lub utrata ekosystemu(ów) danego terytorium przez człowieka lub w inny sposób, tak że pokojowe korzystanie z niego przez mieszkańców tego terytorium zostało poważnie ograniczone²².

¹⁹ The Office of the Prosecutor, *Policy paper on case selection and prioritisation*, 15 September 2016, https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf [dostęp: 20.01.2020 r.].

²⁰ Zob. S. Smart, *Cambio de foco en la priorización de casos de la Corte Penal Internacional: Los delitos ambientales*, Anuario de Derechos Humanos 13 (2017), nr 13, s. 123–133, DOI: 10.5354/0718.2017.46894.

²¹ Zob. F. Mamani, *¿Puede la Corte Penal Internacional juzgar los crímenes ambientales?*, 13 octubre 2016, <https://www.enfoquederecho.com/2016/10/13/puede-la-corte-penal-internacional-juzgar-los-crímenes-ambientales/> [dostęp: 20.01.2020 r.].

²² Fidel Jaramillo Paz y Miño, *¿Es momento de juzgar graves daños al medioambiente como crímenes de lesa humanidad?*, <https://www.fibgar.org/actualidad/-es-momento-de-juzgar-grave-danos-al-medioambiente-como-crímenes-de-la-lesa-humanidad-> [dostęp: 25.01.2020 r.].

Z kolei do Unii Europejskiej trafił projekt Dyrektywy Ecocide, od 2017 r. zaś rozwijała Mission Liveforce²³.

Przywołując obywatelskie inicjatywy na forum międzynarodowym, odnotować należy postępowanie przeciwko firmie Monsanto produkującej Roundup – herbicyd na bazie rakotwórczego glifosatu i innych niebezpiecznych substancji chemicznych, za przestępstwa przeciwko środowisku naturalnemu, różnorodności biologicznej i człowieczeństwu. Postępowanie odbywające się w Hadze (14–16 października 2016 r.) przed specjalnie powołanym Międzynarodowym Trybunałem Monsanto²⁴, z inicjatywy prawie 20 wnioskodawców z 4 kontynentów, po wysłuchaniu 30 świadków, zakończyło się wydaniem 18 stycznia 2017 r. druzgocącej dla sprawców opinii prawnej²⁵. O ile Statut Rzymski zajmuje się odpowiedzialnością indywidualną osób fizycznych, to ten nadzwyczajny trybunał uznał, iż nie ma konceptualnych czy normatywnych przeszkód, aby pozwać i skazać przedsiębiorstwo jako odpowiedzialne za międzynarodowy delikt. Jest to odpowiedzialność niezależna od odpowiedzialności indywidualnej zarządzających. Poza odpowiedzialnością karną należy uznać prawo do dochodzenia roszczeń cywilnych z tytułu ekobójstwa, włącznie z obowiązkiem restauracji środowiska, przywrócenia integralności ekosystemów i rekompensaty za naruszone dobro²⁶.

Trzeba zauważyć, że również Europejska Konwencja Praw Człowieka nie wprowadziła żadnego przepisu wprost odnoszącego się do prawa do środowiska naturalnego i jego ochrony, ale wiąże się ją z innymi prawami podstawowymi. Karta praw podstawowych UE przewiduje ochronę środowiska naturalnego w art. 37. Jako zasadę wpisano:

²³ Zob. Serwis internetowy, <https://www.polyhiggins.com/about/> [dostęp: 1.01.2020 r.]. Zob. wywiad M. Gerwina z Polly Higgs: *Higgs: Ziemia potrzebuje dobrego prawa*, Krytyka Polityczna z dnia 24 kwietnia 2013 r., <https://www.krytykapolityczna.pl/swiat/Higgins-ziemia-potrzebuje-dobrego-prawa/> [dostęp: 2.02.2020 r.].

²⁴ Pięciu sędziów: Dior Fall Sow (Senegal), Jorge Fernández Souza (Meksyk), Eleonora Lamm (Argentyna), Steven Shrymban (Kanada), Françoise Tulkens (Belgia). Zob. *International Monsanto Tribunal*, <https://www.es.monsantotribunal.org> [dostęp: 12.01.2020 r.].

²⁵ *International Monsanto Tribunal in The Hague, Advisory Opinion*, The Hague, 18 April 2017, https://www.en.monsantotribunal.org/upload/asset_cache/18971450.pdf [dostęp: 1.01.2020 r.].

²⁶ Tamże, s. 53.

Wysoki poziom ochrony środowiska i poprawa jego jakości muszą być zintegrowane z politykami Unii i zapewnione zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju²⁷.

Wspomnieć też trzeba wcześniejsze dyrektywy: z 2004 r. – w sprawie odpowiedzialności za środowisko naturalne w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzanym w nim (2004/35/WE)²⁸, zwłaszcza gdy chodzi o definicje szkód wyrządzonych środowisku naturalnemu (art. 2.2)²⁹, oraz szczególnie interesującą ze względu na temat artykułu – z 2008 r. – w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne (2008/99/WE)³⁰. W tej drugiej, po odwołaniu się do art. 174 ust. 2 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, że „polityka Wspólnoty w dziedzinie środowiska naturalnego musi stawiać sobie za cel wysoki poziom ochrony” (1), i odnotowując, że wzrost przestępstw przeciwko środowisku jest znaczący (2), a „istniejące systemy sankcji nie były wystarczające” (3), postuluje się „stosowanie bardziej odstraszaających sankcji w odniesieniu do działań szkodliwych dla środowiska” (5), jak też zaniechań wobec „nałożonego prawem obowiązku” (6). Dlatego też takie postępowania – umyślne lub wynikające z rażącego niedbalstwa – „należy uznać za przestępstwa karne na obszarze całej Wspólnoty” (7). Państwom członkowskim nakazuje się wprowadzić do ustawodawstwa krajowego sankcje karne za poważne naruszenie przepisów prawa wspólnotowego dotyczących ochrony środowiska”, ale bez nakładania obowiązków w zakresie ich stosowania (10)³¹.

²⁷ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE 2016/C 202/02 z 7.6.2016.

²⁸ Dyrektywa 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu, Dz. Urz. UE L 143/56 z 30.4.2004, s. 56–75; Dz. Urz. UE polskie wyd. spec.: rozdz. 15, t. 8, 357–375D.

²⁹ Tamże, Załącznik II Zarządzenie szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu, p. 1 d).

³⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/99/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz. Urz. UE L 328/28 z 6.12.2008, s. 28–37.D.

³¹ Załącznik A do ww. zawiera pełny Wykaz wspólnotowych aktów prawnych przyjętych na mocy Traktatu WE, których naruszenie stanowi bezprawne postępowanie zgodnie z art. 2. Lit. a) ppkt (i) niniejszej dyrektywy. Tamże, L 328/32–36.

Mimo deklaracji o współpracy między państwami w zakresie ochrony środowiska (np. Deklaracja z Rio³²), programy rozwojowe państw, ich prawo do kształtowania swojego prawodawstwa w ochronie środowiska, utrudniają rozwijanie prawodawstwa międzynarodowego według wspólnych standardów, jak czyni się to w odniesieniu do praw człowieka, aczkolwiek rośnie świadomość, że odpowiedzialność karna za ekobójstwo nie powinna być wiązana tylko z czasem wojen³³. Stąd pojawiają się postulaty, by uznać prawo do środowiska za prawo w rozumieniu Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka oraz Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów: „Art. 24. Wszystkie ludy mają prawo do ogólnie zadowalającego, sprzyjającego ich rozwojowi środowiska naturalnego”³⁴.

Z zasady sprawy związane ze środowiskiem są regulowane i rozstrzygane na poziomie krajowym. Według Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych w 2011 r. przynajmniej 140 państw wprowadziło do swych konstytucji dyspozycje związane z „prawem do zdrowego środowiska”³⁵. Niekiedy może ono sięgać poza terytorium państwa, czy dotyczyć obcokrajowca, czego wyrazem jest choćby wyrok Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej z 7 września 1927 r. w sprawie *Lotus* (Francja v. Turcja)³⁶. Pomimo wykreślenia z projektów dokumentów międzynarodowych zbrodni ekobójstwa czy uwzględniania go w ograniczonym zakresie (w ramach zbrodni wojennych), wiele państw

³² 3–14 czerwca 1992 r. w Rio de Janeiro, II Konferencja ONZ pt. „Środowisko i rozwój” (UNCED – United Nations Conference on Environment and Development). Zob. S. Kozłowski, *Konferencja „Środowisko i rozwój w Brazylii w roku 1992*, Kosmos 1993, nr 42(1), s. 15–32.

³³ Zob. *Des écocides à l'écocide. Le droit pénal au secours de l'environnement*, red. L. Neyret, Bruylant, Bruselas 2015.

³⁴ W języku polskim zob.: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, red. M. Zubik, t. 1, Warszawa 2008, s.127; R. Soler Fernández, *El ecocidio: ¿crimen internacional?...*, s. 10.

³⁵ *Resumen de la opinión consultativa del Tribunal Internacional a Monsanto*, (8.04.2017), https://www.es.monsantotribunal.org/upload/asset_cache/788012668.pdf [dostęp: 1.01.2020 r.]. Zob. także *Examen de los nuevos acontecimientos ocurridos en las esferas de que se ha ocupado la Subcomisión. Informe final de la Relatora especial, Sra. Fatma Zohra Ksentini, Anexo III: Evolución de las normas y prácticas nacionales*, E/CN.4/Sub.2/1994/9 de las Naciones Unidas, 6 de Julio de 1994, s. 81 i nn.

³⁶ *S.S. Lotus* (Fr. v. Turk.), 1927 P.C.I.J. (ser. A) No. 10 (Sept. 7), http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.09.07_lotus.htm [dostęp: 10.01.2020 r.].

przestępstwo przeciw pokojowi wprowadziło do swych kodeksów karnych, w tym ekobójstwo. Pierwszym krajem, który to zrobił, był Wietnam. W jego Kodeksie karnym z 1990 r. w art. 278 zapisano: „Ekobójstwo, niszczenie naturalnego środowiska, niezależnie od tego, czy zostało popełnione w czasie pokoju, czy wojny stanowi zbrodnię przeciwko ludzkości”. Nawet po zdjęciu ekobójstwa z agendy legislacyjnej ONZ to jako zbrodnia przeciw pokojowi i bezpieczeństwu ludności pojawiło się ono – indywidualnie definiowane – w kodeksach karnych Federacji Rosyjskiej (1996, art. 358), Kazachstanu (1997, art. 161), Kirgistanu (1997, art. 374), Tadżykistanu (1998, art. 400), Gruzji (1999, art. 409), Białorusi (1999, art. 131), Ukrainy (2001, art. 441), Mołdawii (2002, art. 136), Armenii (2003, art. 394)³⁷.

W Europie na rzecz dyrektywy zakazującej niszczenia ekosystemów w czasie pokoju działa m.in. Centrum Promocji Ekorozwoju, w akcji rozwijanej jako europejska inicjatywa obywatelska *End Ecocide in Europa*³⁸ (Zakończmy ekobójstwo w Europie), by uznać ekobójstwo jako piątą zbrodnię przeciwko ludzkości, a więc doprowadzić do kryminalizacji takich czynów. Jesienią 2019 r., przed szczytem klimatycznym w Madrycie, grupa profesorów na czele z Mireille Delmas-Marty oraz Adánem Nieto, przygotowała projekt międzynarodowego traktatu, który włączyłby zbrodnię *ecocide* – rozumianą jako poważne szkody dla środowiska wykraczające poza granice państw – do zbrodni przeciw ludzkości oraz opracowywano traktat, który definiuje jako przestępstwa międzynarodowe wszystkie inne poważne przestępstwa przeciw środowisku, popełniane często w miejscach podlegających kilku jurysdykcjom, jak i rolę Międzynarodowego Trybunału Karnego w procesie, by położyć kres bezkarności panującej w przypadku większości tych bardzo poważnych przestępstw. W tym czasie głos zabrał również papież Franciszek³⁹.

³⁷ A.Gauger, M. Pouye Rabatel-Fernel, L. Kulbicki, D. Shot, P. Higgins, *The Ecocide Project...*, s. 12.

³⁸ End Ecocide on Earth – International justice for the environment, <https://www.endecocide.org/en/> [dostęp: 1.01.2020 r.].

³⁹ L. Arroyo Zapatero, *El pecado de ecocidio*, 12.12.2019, <http://blog.uclm.es/luisarroyo-zapatero/2019/12/12/el-pecado-de-ecocidio> [dostęp: 12.01.2020 r.].

2. Grzech ekologiczny/antyekologiczny/ekobójstwa czy grzech przeciw stworzeniom?

W kilkuwątkowym przemówieniu do uczestników Kongresu papież Franciszek zauważył, że zbyt małą wagę przywiązuje się do przestępstw, których sprawcami są korporacje: „Światowy kapitał finansowy stoi u podstaw poważnych przestępstw [...] również przeciw osobom i środowisku. Chodzi tu [...] między innymi [o] ograbienie naszej planety z zasobów naturalnych”. Zdaniem papieża elementarne poczucie sprawiedliwości wymaga, by pewne zachowania nie pozostawały bezkarne, w szczególności „ekocydywistyczne”: masowe zanieczyszczenie powietrza, ziemi, zasobów wodnych, niszczenie na dużą skalę flory i fauny oraz wszelkie inne prowadzące do katastrofy ekologicznej czy zniszczenia ekosystemu. Przyjął optykę rozumienia ekobójstwa z dokumentów Kongresu Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego „jako utratę, zniszczenie lub uszkodzenie ekosystemów na danym terytorium, tak aby korzystanie z nich przez mieszkańców zostało lub może zostać poważnie naruszone”. Podkreślił, że „Jest to piąta kategoria przestępstw przeciwko pokojowi, która powinna być uznana za taką przez społeczność międzynarodową”, wspierając tym aktualne tendencje w dyskusji prawników i ekologów⁴⁰.

Kościół, obecny przecież w społeczności międzynarodowej, wyraźnie ma podejmować tę kwestię⁴¹. Dlatego biskup Rzymu zapowiedział, że zamierza wprowadzić pojęcie grzechu ekologicznego do Katechizmu Kościoła Katolickiego, wskazując na już zapisane dyspozycje w nr. 340–344, kolejno traktujących o współzależności stworzeń, pięknie wszechświata, hierarchii stworzeń, człowieku jako szczycie dzieła stworzenia oraz solidarności między wszystkimi stworzeniami. Do przywołanych należy dołączyć poprzedzające je: „Nie istnieje nic, co nie zawdzięczałoby swego istnienia Bogu Stwórcy” (338) i „Każde stworzenie posiada swoją własną dobroć i doskonałość” (339)⁴².

⁴⁰ *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al. XX Congresso Mondiale dell'Associazione Internazionale di Diritto Penale*, http://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191115_diritto-penale.html.

⁴¹ Zob. kompilację tekstów abpa Bergoglio, papieża Franciszka: M. Gallo, *El pensamiento social y político de Bergoglio y Papa Francisco*, Salta 2018.

⁴² Zob. Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994, s. 88–89. Oczywiście należy rozróżniać między przestępstwem a grzechem. Historyczna ilustracja zob. A. Masferrer Domingo, *La distinción entre delito y pecado en la tradición penal bajomedieval y moderna. Una*

Wyrażenie z dokumentu końcowego Synodu Amazońskiego z października 2019 r. uczynił własnym i odwołał się do jego propozycji, by „grzech ekologiczny” zdefiniować „jako działanie lub zaniechanie wobec Boga, przeciwko bliźniemu, przeciwko społeczności i środowisku”, które jest skierowane ku przyszłym pokoleniom oraz „przejawia się w aktach i nawykach zanieczyszczania i niszczenia harmonii środowiska”, wyrokach przeciwko zasadom współzależności i będących zerwaniem więzów solidarności między stworzeniami”, a także przeciw cnocie sprawiedliwości (nr 82)⁴³. Definicja grzechu ekologicznego papieża Franciszka pokrywa się z rozumieniem *ecocide* wspomianej już liderki pozarządowej organizacji Ecological Defence Integrity (EDI) P. Higgins, przedkładanym Komisji Prawnej ONZ⁴⁴.

Jak zauważa teolog moralista Christian Brugger, papież Franciszek w tym przemówieniu o grzechu ekologicznym poszedł krok dalej niż w encyklice *Laudato si'* (nr. 90–92, 136, 138–142), w której łączył dobro zdrowia stworzenia nie-ludzkiego z dobrem osoby ludzkiej, mówiąc o wzajemnym powiązaniu świata ludzkiego i nie-ludzkiego. Należy pamiętać, że ani papież Benedykt XVI, ani św. Jan Paweł II nie odnosili się wprost do „grzechów ekologicznych”, choć definicja wyżej podana – jako niegospodarność i niesprawiedliwość wobec innych, zwłaszcza przyszłych pokoleń – jest spójna z nauczaniem społecznym wszystkich Ojców Kościoła aż po Benedykta XVI, który nauczał w *Caritas in Veritate*: „Sposób,

propuesta revisionista de la historiografía española, europea y anglosajona, Anuario de Historia de Derecho Español (dalej: AHDE) 2017, t. 87, s. 693–756.

⁴³ *Amazonia: nowe drogi dla Kościoła i ekologii integralnej*. Dokument końcowy Zgromadzenia Specjalnego Synodu Biskupów dla regionów Panamazońskich (6–27 października 2019), <https://www.stacja7p.pl/zwatykanu/dokument-koncowy-synodu-o-amazonii-pelny-tekst/> [dostęp: 10.01.2020 r.]. Zob. tekst oryginalny: *Documento final Asamblea especial para la Región Panamazónica: Amazonía: nuevos caminos para la Iglesia y para una ecología integral*, <https://www.sinodoamazonico.va/content/sinodoamazonico/es/documentos/documento-final-de-la-asamblea-espacial-del-sinodo-de-los-obispo.html> [dostęp: 10.10.2020 r.]; lub: *Sínodo de los Obispos, Asamblea especial para la Región Panamazónica. Amazonia: nuevos caminos para la Iglesia y para para una ecología integral. Documento final*, 26 de octubre 2019, Vaticano, https://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20191026_sinodo-amazonia_sp.html [dostęp: 10.02.2020 r.].

⁴⁴ C. Berbell, *El Papa apoya que el „ecocidio” sea considerado un nuevo crimen contra la Paz y la Humanidad*, Confilegal, 24 Noviembre, 2019, <https://www.confilegal.com/20191124-el-papa-apoya-que-el-ecocidio-sea-considera-un-nuevo-crimen-contra-la-paz-y-la-humanidad/> [dostęp: 20.01.2020 r.].

w jaki ludzkość traktuje środowisko naturalne wpływa na sposób, w jaki traktuje sama siebie i odwrotnie” (n. 51)⁴⁵, podkreślił Alan Fimister z Seminarium Teologicznego w Denver⁴⁶. W encyklice tej warto też wskazać nr 6, w którym papież Benedykt XVI przypomina, iż degradacja środowiska, tak jak degradacja społeczna, jest konsekwencją samolubnego skoncentrowania się człowieka na sobie. Tekst encykliki o rok wyprzedziło przemówienie w Bessanone (6 sierpnia 2008 r.), w którym stwierdził, że niszczenie stworzeń zaczyna się wtedy, gdy nie uznaje się żadnej instancji nad sobą, a widzi się tylko siebie. Należy więc zgodzić się z opinią, że nowość wyrażenia użytego przez papieża w 2019 r. jest względna⁴⁷. Jest tego świadomy papież Franciszek, gdy w najnowszym dokumencie ogłoszonym 12 lutego 2020 r. – w rozdziale III zatytułowanym *Marzenie ekologiczne* – pisze:

w Amazonii można lepiej zrozumieć słowa Benedykta XVI, gdy mówił, że «obok ekologii natury istnieje ekologia, którą moglibyśmy nazwać ‘ludzka’, a która z kolei domaga się ‘ekologii społecznej’. Oznacza to, że ludzkość [...] powinna zwracać coraz większą uwagę na związki, jakie istnieją między ekologią naturalną, czyli poszanowaniem przyrody, a ekologią ludzką» (nr 41)⁴⁸.

⁴⁵ Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 5.01.2020 r.]; zob. T. Grabińska, *Bezpieczeństwo ekologiczne według Laudato si’ w perspektywie nauczania Jana Pawła II*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań*, s. 55–67. Por. Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, (1 maja 1991), http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html [dostęp: 1.01.2020 r.]. Wyjaśnia w niej związek między człowieczeństwem a stworzeniem według potrójnego wymiaru osoby, rodziny i rozwoju, tj. godność i wyjątkowość osoby ludzkiej, rodzina jako pierwszej szkoły miłości, oraz humanizacja świata i rozwój jako ściśle związane z wolnością.

⁴⁶ Za: M. Rothschild, *El Papa Francisco propone agregar el ‘pecado ecológico’*, MisesReport, november 18, 2019, <https://www.misesreport.com/el-papa-francisco-propone-agregar-el-pecado-ecologico/> [dostęp: 12.01.2020 r.].

⁴⁷ Zob. G. Costa, P. Foglizzo, *Peccato ecologico, un appello alla responsabilità*, Aggiornamenti Sociali, dicembre 2019, s. 797–804.

⁴⁸ *Esortazione Apostolica post-sinodale del Santo Padre Francesco „Querida Amazonia”*, 12.02.2020 r., <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bolletino/pubblico/2020/02/12/0091/00189.html#POLA> [dostęp: 12.02.2020 r.].

Z kolei dyrektor Instytutu Badawczego *Laudato si'* z Londynu, teolog Celia Deane-Drummond dodaje, że

Historia z Księgi Rodzaju przedstawia upadek ludzkości, jako zerwanie relacji między Bogiem, między sobą a światem naturalnym. [...] Klęski żywiołowe, które występują najczęściej ze względu na zmiany klimatu, można przypisać – przynajmniej częściowo – działalności człowieka.

Jej zdaniem, trudność rozumienia grzechów ekologicznych tkwi w tym, że znajdują się pomiędzy kategorią zła naturalnego i zła moralnego⁴⁹.

Z prawnokanonicznego punktu widzenia nie należy pomijać innej inicjatywy. Dnia 17 lipca 2018 r. kard. Francesco Coccopalmerio, wówczas przewodniczący Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych, w czasie debaty zorganizowanej w Rzymie przez Światowy Ruch Katolicki na Rzecz Środowiska zapowiedział, że zaproponuje papieżowi Franciszkowi włączenie do Kodeksu Prawa Kanonicznego – do tytułu I Księgi II dotyczącego obowiązków i praw wszystkich wiernych – obowiązku ochrony i promocji środowiska naturalnego⁵⁰. Wydaje się, że najodpowiedniejszym miejscem będzie związanie tego obowiązku z kan. 222 § 2, aktualnie brzmiącym: [Wierni] „§ 2. Obowiązani są także do popierania sprawiedliwości społecznej, jak również, pamiętając o przykazaniu Pana, do udzielania pomocy biednym z własnych dochodów”. Właśnie z wymogiem sprawiedliwości społecznej łączył papież Franciszek postulat uzupełnienia Katechizmu o kategorię grzechu ekologicznego. Ponadto nowelizacji mógłby być podany przepis kan. 223:

⁴⁹ J. Arocho Esteves, *Pecado ecológico: Idea de actualizar el catecismo genera debate*, The Catholic Miscellany, January 6, 2020, <https://www.themiscellany.org/2020/01/06/pecado-ecologico-idea-de-actualizar-el-catecismo-genera-debate/> [dostęp: 20.01.2020 r.].

⁵⁰ Coccopalmerio propone incluir el cuidado del medio ambiente en el Código de Derecho Canónico, <https://www.vidanuevadigital.com/2018/07/17/coccopalmerio-propone-incluir-el-cuidado-del-medio-ambiente-en-el-codigo-canonical/> [dostęp: 1.01.2020 r.]. Nie należy zapominać, że termin „ekologia” pojawił się w stopce publikacji Ernsta Haeckela z 1866 r. Natomiast zagadnienie sumienia ekologicznego w myśli społecznej Kościoła szczególnie wyraz znajduje od pontyfikatu Leona XIII. Zob. A. Chicaiza, *Pensamiento social de la Iglesia*, 2013 (1), s. 79–81, academia.edu/29281654/PENSAMIENTO_SOCIAL_DE_LA_IGLESIA_2013 *Ecología y Creación. Fe cristiana y defensa del planeta*, red. E. Galindo, Salamanca 1991. *Codex Iuris Canonici, auctoritate Ioannis Pauli PP. promulgatus*, AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317. *Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu*, Poznań 1984.

§ 1. W wykonywaniu swoich praw – czy to indywidualnie, czy zrzeszeni w stowarzyszeniach – wierni powinni mieć na uwadze dobro wspólne Kościoła, uprawnienia innych oraz własne obowiązki wobec drugih. § 2. Ze względu na dobro wspólne, przysługuje władzy kościelnej prawo domagania się, by wierni korzystali z umiarem z przysługujących im praw, [także w odniesieniu do świata widzialnego – W.B.].

Aczkolwiek przy świadomości nauki zawartej w nr. 337–354 Katechizmu nie jest to niezbędne.

Kategoria grzechów ekologicznych pojawiła się w także w liście pasterskim Episkopatu Polski *W trosce o wspólny dom*⁵¹. Został on przygotowany na 4 października 2018 r., czyli liturgiczne wspomnienie św. Franciszka z Asyżu, patrona ekologów. Po odwołaniu się do rozważań papieża Franciszka w jego encyklice *Laudato si'* – nr 2 – w części pierwszej (*Jestem odpowiedzialni za kształtowanie piękna świata stworzonego*) oraz nr 91 i 95 w części drugiej (*Ekologia integralna i wezwanie do nawrócenia*), w części trzeciej zatytułowanej *Nawrócenie ekologiczne czyli przemiana serca i sumienia* podano przykłady grzesznych zachowań:

Niepohamowane gromadzenie dóbr, wyzysk i niszczenie przyrody, znęcanie się nad zwierzętami, zaśmiecanie lasów, obrzeży dróg, oceanów, powietrza, przestrzeni kosmicznej, nadużywanie wszystkiego tego, co z Bożej ręki otrzymaliśmy”, z zastrzeżeniem, że jest to „niepełny katalog grzechów ekologicznych.

Powyższe przykłady świadczą o tym, że termin „grzech ekologiczny” już funkcjonuje w debacie, w przestrzeni komunikacyjnej – fachowej (teologów), publicystycznej (dziennikarzy) i potocznej (zob. Internet), szczególnie po 2015 r., a zwłaszcza od jesieni 2019 r. Niewątpliwie połączenie „grzech + ekologiczny” jest wadliwe od strony teoretycznej oceny normatywnej. Owszem, uzus językowy wskazuje, że jest to element w języku przyjmowany, w odnotowywanej dyskusji na różnych poziomach akceptowany. Nie sądzę jednak, by można mówić o powszechnej akceptacji czy wręcz o zwyczaju, aby termin ten wprowadzać do Katechizmu Kościoła Katolickiego, co zapowiedział papież Franciszek, albo by posługiwać się nim, argumentując w odniesieniu do przestępstw i odpowiedzialności

⁵¹ List pasterski Episkopatu Polski w liturgiczne wspomnienie św. Franciszka z Asyżu, 4 października 2018 r., <https://www.episkopat.pl/biskupi-w-liscie-o-ekologii-godnosc-czlowieka-podstawa-odpowiedzialnosc-za-swiat-stworzony/> [dostęp: 1.01.2020 r.].

za nie. Z jednej strony pojęcie *grzech ekologiczny* zwraca na siebie uwagę przez kontrast, jaki zachodzi między znaczeniami tych wyrazów (*contradictio in terminis*), z drugiej strony – wpisuje się w praktykę używania słów, które – choć według zdrowego rozsądku nie pasują do siebie – to zyskały miano terminu na zasadzie np. dążenia do ekonomii języka (m.in. uproszczenia, tendencje do skrótu). Tu zastąpiono tym terminem konstrukcje peryfrastyczne, opisowe typu: *grzech przeciwko działaniu na szkodę świata przyrody*, *grzech przeciwko ekologii integralnej*, czyli dotyczącej stworzenia świata i człowieka, *grzech przeciwko środowisku*, *grzech braku szacunku dla środowiska naturalnego*, *grzech przeciwko ekologii* (przykłady zaczerpnięte z różnych tekstów)⁵².

Wydaje się jednak, że termin jest bezrefleksyjnie przyjmowany jako wygodny, bez zwracania uwagi na poprawność pod kątem choćby zgodności semantycznej, także w przywołanych wyżej wypowiedziach. W odpowiedzi na pytanie skierowane do Poradni Językowej PWN napisano:

Wyrażenie *grzech ekologiczny* jest na pewno niefortunne, ponieważ wchodzące w jego skład człony tworzą dysonans znaczeniowy. Treści łączonych wyrazów wykluczają się wzajemnie [...], *grzech* to «coś złego», *ekologia* natomiast budzi pozytywne konotacje, takie jak: «ochrona środowiska, odbudowa zniszczonego przez człowieka krajobrazu naturalnego, styl życia zgodny z naturą». W języku polskim rzeczownik *grzech* wchodzi w kolokacje z określeniami negatywnymi, por. *grzech pychy*, *grzech lenistwa*, *grzech łakomstwa*, *grzech nieczystości* itp. Aby omawiane tu wyrażenie było poprawne pod względem językowym, należy je uzupełnić o przyimek *przeciwko* (lub *przeciw*, *wobec*) – *grzech przeciwko ekologii/środowisku*. Taka budowa składniowa wyrażenia – wzorowana na konstrukcji *grzech przeciwko Duchowi Świętemu* – jest klarowna i nie razi niekonsekwencją logiczną⁵³.

Poza regułami języka, którymi powinno się kierować przy tłumaczeniach, należy uwzględnić też pierwotne znaczenie, źródło terminu. Niewątpliwie u podstaw obecnej refleksji papieża Franciszka i podzielających ją w Kościele, leży myśl Leonarda Boffa, wyrażona w jego książce *Ecología: grito da Terra, grito dos pobres*⁵⁴ (Ekologia: krzyk Ziemi, krzyk

⁵² Jadwiga Lizak, dr hab., językoznawca.

⁵³ A.J. Wolański, *Grzech przeciwko ekologii*, Internetowa Poradnia Językowa PWN, Dział słownictwo, Pytanie 9 [dostęp: 2.02.2020 r.].

⁵⁴ Atica, São Paulo (1995); korzystam z wydania w języku hiszpańskim: *Ecología. Grito de la Tierra, grito de los pobres*, Trotta (1996). Zob. tegoż *Cuidar la tierra. Hacia una ética universal*, EDC DABAR 2001, *Del icebert al Arca de Noé: el nacimiento de una ética planetaria*, Editorial

ubogich). Jeśli tak, to warto odnotować, że autor ten jedną z części tytułuje: Wszystkie grzechy śmiertelne antyekologiczne: Amazonia (*Todos los pecados capitales antiecológicos: La Amazonia*)⁵⁵. „Amazonia jest miejscem, gdzie kwestionuje się paradygmat rozwoju współczesnego, rozwoju nie-zrównoważonego, obciążonego śmiertelnymi (z kapitału) i antyekologicznymi grzechami” (s. 61). Stwierdzenie to wynika z uprzedniej analizy, zaczynającej się od słów:

Jeśli chcemy zobaczyć brutalne oblicze systemu kapitalistycznego/przemysłowego, odwiedzmy brazylijską Amazonię. Tam wszystkie grzechy są popełniane (śmiertelne, z kapitału) [...] Tam też ukazuje się również sprzeczność między kapitalizmem a ekologią. Dodanie sylaby *eco* do kapitalizmu czy wspieranego przezeń rozwoju – *ekokapitalizm*, *ekorozwój* – tylko maskuje wewnętrzną przewrotność kapitalizmu i jego paradygmatu rozwoju. Jego wewnętrzna logika zakłada nieistnienie ekologii, w przypadku istnienia – negację (s. 51).

Apel papieża do karnistów ma oparcie również w analizach L. Boffa. Dlatego należy mówić o *grzechach antyekologicznych* czy *przeciw stworzeniu*. W tym ostatnim sformułowaniu znajduje się odniesienie do Tego, który jest Stwórcą; ono powinno też znaleźć miejsce w Katechizmie.

Racje dla takiego ujęcia widzę też w encyklice *Laudato si'* papieża Franciszka, który używając dziewięciokrotnie słowa grzech, nie łączył go z przymiotnikiem ekologiczny. Natomiast całą część III poświęcił zagadnieniu nawrócenia ekologicznego – indywidualnego i wspólnotowego, osadzając je mocno w treści wiary⁵⁶. Dodatkowo, w opublikowanej ostatnio adhortacji apostolskiej *Querida Amazonia*, sformułowanie „grzech ekologiczny” nie pojawia się wcale, słowo grzech tylko trzykrotnie, a pojmowanie ekologii naturalnej i ludzkiej jest pozytywne (nr 41)⁵⁷.

Sal Terrae 2004, *La Tierra está en nuestras manos*, Ediciones Dabar, México 2016; zob. K. Kaproń, *Południowoamerykańskie prądróżdła encykliki Laudato si'*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań...*, s. 17–36.

⁵⁵ L. Boff, *Ecología. Grito de la Tierra, grito de los pobres...*, s. 51–53.

⁵⁶ LS, nr 216–222; zob. E. Krawiecka, *Nawrócenie ekologiczne – w stronę dialogu i humanizmu komunikacyjnego*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań...*, s. 215–225.

⁵⁷ Posynodalna Adhortacja Apostolska „Querida Amazonia” Ojca Świętego Franciszka, http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20200202_querida-amazonia.html [dostęp: 12.02.2020 r.].

W nr. 7–9 *Laudato si'*, pisząc o zjednoczeniu wspólną troską o świat, cytował „jeden szczególnie znaczący przykład” – patriarchę Bartłomieja, jego przemówienie z 8 listopada 1997 r. w Kalifornii, w którym zachęcał

do uznania grzechów przeciw rzeczywistości stworzonej: «Jeśli bowiem ludzie powodują wymieranie gatunków oraz zniszczenie różnorodności biologicznej Bożego stworzenia, jeśli bowiem ludzie degradują integralność ziemi, powodując zmiany w jej klimacie, odzierając ziemię z jej lasów naturalnych lub niszcząc jej mokradła, jeśli ludzie zanieczyszczają wody ziemi, jej tereny lądowe, powietrze, życie substancjami trującymi – to wszystko to są grzechy [...] Ponieważ ‘zbrodnia przeciw naturze jest zbrodnią przeciw nam samym i grzechem przeciw Bogu’»⁵⁸.

Odwołując się do Jana Pawła II – katechezy z 2000 r. – papież Franciszek przypomina, że

Świat został stworzony przez Trzy Osoby działające jako jedna Boska zasada, ale każda z nich realizuje to wspólne dzieło zgodnie ze swoją tożsamością. Dlatego «kiedy pełni podziwu kontemplujemy wielkość i piękno wszechświata, musimy wysławiać całą Tróję Świętą»⁵⁹.

Czynił tak św. Bonawentura, który

uczy nas, że każde stworzenie nosi w sobie strukturę trynitarną, tak realną, że mogłaby być spontanicznie kontemplowana, gdyby spojrzenie człowieka nie było ograniczone, niejasne i wątpliwe⁶⁰.

Natomiast św. Tomasz z Akwinu podkreślał, że

świat stworzony na wzór Boga jest siecią relacji [...], które wzajemnie tajemniczo się przeplatają”. Dlatego trzeba odkrywać klucz naszej samorealizacji: „Byt ludzki bowiem tym bardziej się rozwija, tym bardziej dojrzewa i tym bardziej się uświęca, im bardziej wchodzi w relacje, przekraczając siebie, aby żyć w komunii z Bogiem, z innymi i ze wszystkimi stworzeniami”⁶¹.

⁵⁸ LS, nr 8. Zob. też przypis 15 tejże, wskazujący źródło cytatu i komentarza; zob. też: Papa Francesco, *Nostra Madre Terra. Una lettura cristiana della sfida dell'ambiente*, con prefazione del Patriarca Ecumenico Bartolomeo, LEV 2019; K. Leśniewski, *Inspirujący wpływ Patriarchy Bartłomieja I na encyklikę Laudato si'*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań...*, s. 69–92.

⁵⁹ LS, nr 238.

⁶⁰ LS, nr 239.

⁶¹ LS, nr 240.

Zakończenie

Troska o wspólny dom w obliczu jego dewastacji łączy ludzi, także tych o różnym stosunku do religii czy profesji⁶². Pozostający w użyciu od pół wieku termin *ecocide* (ekobójstwo), związany z wysiłkami, by pomóc przezwyciężyć kryzys ekologiczny na forum międzynarodowym również przy pomocy środków karnych, zyskał sojusznika – papieża Franciszka. Przywoływany już profesor prawa karnego z Uniwersytetu Castilla-La Mancha Luis Arroyo Zapatero pisał 8 grudnia 2019 r.: „Nie mieliśmy pojęcia, że możemy otrzymać tak niespodziewane wsparcie”⁶³. Coraz więcej autorytetów, zwykłych ludzi, a nie tylko aktywistów, dostrzega potrzebę pilnego opracowania kodeksu karnego dla ograniczenia rosnących szkód w ekosystemach, zasobach naturalnych, środowisku życia populacji, ze skutkami na przyszłe pokolenia. Kwestie te w różny sposób rozstrzygają ustawodawcy krajowi; tymczasem firmy o zasięgu międzynarodowym często powodują negatywne konsekwencje środowiskowe poza terytorium siedziby. Egzekwowanie zarówno cywilnej, jak i karnej odpowiedzialności w dużej mierze zależy od woli dwóch czy więcej państw, by poddać się jurysdykcji sądu. Tak samo jest w skali globalnej, czego przykładem jest Statut Rzymski, do którego proponuje się włączenie zbrodni ekobójstwa – nadal niektóre z krajów pozostają poza jurysdykcją Międzynarodowego Trybunału Karnego, w tym trzy spośród pięciu członków Rady Bezpieczeństwa: Chiny, Rosja i USA. Alternatywą pozostaje ujednolicenie legislacji dotyczącej środowiska i powołanie specjalnego trybunału. Trudności normatywne oraz instytucjonalne międzynarodowego uznania przestępstw ekologicznych, co w zarysie przedstawiono w pierwszej części, tym bardziej przynaglają do podejmowania działań prowadzących do nawrócenia ekologicznego poszczególnych ludzi, ich wspólnot, o co w przypadku katolików i ludzi dobrej woli apeluje Kościół na czele z biskupem Rzymu.

⁶² Zob. Syntezę zasad ochrony środowiska w prawie różnych religii: M.R. Piccinni, *La tutela dell'ambiente nel diritto delle religioni*, Aracne, Roma, 2013; *La tutela dell'ambiente nelle religioni e nel diritto delle religioni abramitiche*, <http://www.adiscuola.it/beyondthebarriers/wp-content/uploads/2017/02/La-tutela-dellambiente-nelle-religioni-1.pdf> [dostęp: 12.01.2020 r.].

⁶³ L. Arroyo Zapatero, *El pecado de ecodidio*, La Tribuna, 8 de diciembre 2019, <https://www.blog.uclm.es/LuisArroyoZapatero> [dostęp: 20.01.2020 r.].

Papież Franciszek obficie korzysta z propozycji ludzi, organizacji zajmujących się tą kwestią, o czym świadczą wydawane dokumenty i jego relacja z P. Higgins, jak i postulat oraz argumentacja przedstawione na XX Kongresie Stowarzyszenia Międzynarodowego Prawa Karnego. Z kolei w cytowanej wypowiedzi L. Aroyo Zapatero w kościelnym porządku zyskano pomoc odnośnie do nazwy grzechu: zatytułował ją *Grzech ekobójstwa*. Można się zastanawiać, czy takie brzmienie nie będzie zawężać znaczenia wyłącznie do zbrodni, jednak termin ten wydaje się logiczny – nie tylko w sferze poprawności, ale i teologicznej – w przeciwieństwie do *grzech ekologiczny*. Podobnie bardziej przemawia pojęcie *grzech antyekologiczny* (w dosłownym tłumaczeniu), jak wskazywał to L. Boff w swoich wcześniejszych publikacjach, co w języku polskim wyraża propozycja: *grzech przeciwko (przeciw, wobec) ekologii*. Myśląc zaś o Katechizmie w jego funkcji formacyjnej, *termin grzechy przeciw stworzeniom*, które są też grzechami przeciw Bogu, najlepiej uwzględniłby ten aspekt i przypominał wezwanie do nawrócenia (ekologicznego). Zapewne wspomniane inicjatywy legislacyjne w prawie międzynarodowym wpłynęły na propozycję nowelizacji Kodeksu Prawa Kanonicznego, aczkolwiek włączenie troski o środowisko do obowiązków wiernych, nie będzie skutkowało innymi sankcjami niż moralnymi, dlatego odpowiednia formacja jest podstawą.

Takie ujęcie w żaden sposób nie osłabia wyrażonego przez papieża Franciszka poparcia dla działań wiodących do skutecznego wzmocnienia międzynarodowej ochrony środowiska naturalnego, również przy pomocy prawa karnego.

Bibliografia

Literatura

- Boff L., *Ecología. Grito de la Tierra, grito de los pobres*, Madrit 1996. Boff L., *Cuidar la tierra. Hacia una ética universal*, México 2001.
- Boff L., *Del iceberg al Arca de Noé: el nacimiento de una ética planetaria*, Maliaño 2004.
- Boff L., *La Tierra está en nuestras manos*, México 2016.
- Boyd D.R., *The Environmental Rights Revolution – A Global Study of Constitutions, Human Rights and the Environment*, Vancouver 2012.

- Bremer J., *Encyklika Laudato si' – ekologia integralna podstawowym elementem katolickiej nauki społecznej*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si'*, red. J. Poznański, S. Jaromi, Kraków 2016.
- Costa G., Foglizzo P., *Peccato ecologico, un appello alla responsabilità*, Aggiornamenti Sociali, dicembre 2019.
- Des écicides à l'écocide. *Le droit pénal au secours de l'environnement*, red. L. Neyret, Bruselas 2015.
- Ecología y Creación. *Fe cristiana y defensa del planeta*, red. A. Galindo, Salamanca 1991.
- Examen de los nuevos acontecimientos ocurridos en las esferas de que se ha ocupado la Subcomisión. *Informe final de la Relatora especial, Sra. Fatma Zohra Ksentini, Anexo III: Evolución de las normas y prácticas nacionales*, E/CN.4/Sub.2/1994/9 de las Naciones Unidas, 6 de Julio de 1994.
- Falk R.A., *Environmental Warfare and Ecocide – Facts, Appraisal, and Proposals*, Bulletin of Peace Proposals 1973, nr 1. doi: 10.1177/096701067300400105
- Francesco PP., *Nostra Madre Terra. Una lettura cristiana della sfida dell'ambiente*, con prefazione del Patriarca Ecumenico Bartolomeo, LEV 2019.
- Freeland S., *Derechos humanos, medio ambiente y conflictos: enfrentado los crímenes ambientales*, SUR – Revista Internacional de Derechos Humanos 2005, t. 2, nr 2.
- Gallo M., *El pensamiento social y político de Bergoglio y Papa Francisco*, Salta 2018.
- Gauger A., Pouye Rabatel-Fernel M., Kulbicki L., Short D., Higgins P., *The Ecocide Project, „Ecocide is the missing 5th Crime Against Peace”*, London 2012.
- Grabińska T., *Bezpieczeństwo ekologiczne według Laudato si' w perspektywie nauczania Jana Pawła II*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si'*, red. J. Poznański, S. Jaromi, Kraków 2016.
- Jaromi S., *Ecologia humana - chrześcijańska odpowiedź na kryzys ekologiczny*, Kraków 2004.
- Jaromi S., *O trudnych pytaniach, ludziach i (pozostalej) przyrodzie: ekologia głęboka a ochrona przyrody*, *Ecologiae et Bioethicae* 2004, nr 2.
- Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.
- Kozłowski S., *Konferencja „Środowisko i rozwój w Brazylii w roku 1992*, *Kosmos* 1993, nr 42(1).
- Krawiecka E., *Nawrócenie ekologiczne – w stronę dialogu i humanizmu komunikacyjnego*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si'*, red. J. Poznański, S. Jaromi, Kraków 2016.
- Leśniewski K., *Inspirujący wpływ Patriarchy Bartłomieja I na encyklikę Laudato si'*, w: *Kościół i nauka w obliczu ekologicznych wyzwań. Źródła, inspiracje i konteksty encykliki Laudato si'*, red. J. Poznański, S. Jaromi, Kraków 2016.

- Masferrer Domingo A., *La distinción entre delito y pecado en la tradición penal bajomedieval y moderna. Una propuesta revisionista de la historiografía española, europea y anglosajona*, Anuario de Historia de Derecho Español 2017, nr 87.
- May J.R., Daly E., *Global Environmental Constitutionalism*, Cambridge 2015.
- Nieto Martín A., *Bases para un futuro derecho penal internacional del medio ambiente*, Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad Autónoma de Madrid 2012, t. 16.
- Orellana Marcos A., *Criminal Punishment for Environmental Damage: Individual and State Responsibility at a Crossroad*, Georgetown International Environmental Law Review 2005, t. 17.
- Smart S., *Cambio de foco en la priorización de casos de la Corte Penal Internacional: Los delitos ambientales*, Anuario de Derechos Humanos 2017, t. 13. DOI: 10.5354/0718.2017.46894
- Soler Fernández R., *El ecocidio: ¿crimen internacional?*, Documento de Opinión (Instituto Español de Estudios Estratégicos) 2017, nr 128.
- Stasiak K., *Trybunały umiędzynarodowione w systemie międzynarodowego sądownictwa karnego*, Lublin 2012.

Materiały źródłowe ze stron internetowych

- Amazonia: nowe drogi dla Kościoła i ekologii integralnej*. Dokument końcowy Zgromadzenia Specjalnego Synodu Biskupów dla regionów Panamazońskich (6-27 października 2019), <https://stacja7p.pl/zwatykanu/dokument-koncowy-synodu-o-amazonii-pelny-tekst/> [dostęp: 10.01.2020 r.].
- Arocho Esteves Junno, *Pecado ecológico: Idea de actualizar el catecismo genera debate*, The Catholic Miscellany, January 6, 2020, <https://themiscellany.org/2020/01/06/pecado-ecologico-idea-de-actualizar-el-catecismo-genera-debate/> [dostęp: 20.01.2020 r.].
- Arroyo Zapatero L., *El pecado de ecocidio*, 12.12.2019, <http://blog.uclm.es/luis-arroyozapatero/2019/12/12/el-pecado-de-ecocidio> [dostęp: 12.01.2020 r.].
- Arroyo Zapatero L., *El pecado de ecodidio*, La Tribuna, 8 de diciembre 2019, <https://blog.uclm.es/LuisArroyoZapatero> [dostęp: 20.01.2020 r.].
- Berbell C., *El Papa apoya que el „ecocidio” sea considerado un nuevo crimen contra la Paz y la Humanidad*, „Confilegal”, 24 Noviembre, 2019, <https://confilegal.com/20191124-el-papa-apoya-que-el-ecocido-sea-considera-un-nuevo-crimen-contra-la-paz-y-la-humanidad/> [dostęp: 20.01.2020 r.].
- Chicaiza A., *Pensamiento social de la Iglesia*, 2013, academia/edu/29281654/PEN-SAMIENTO_SOCIAL_DE_LA_IGLESIA_2013 [dostęp: 1.02.2020 r.].
- Coccopalmerio propone incluir el cuidado del medio ambiente en el Código de Derecho Canónico, <http://vidanuevadigital.com/2018/07/17/coccopalmerio-propone-incluir-el-cuidado-del-medio-ambiente-en-el-codigo-canonical/> [dostęp: 1.01.2020 r.].

- Documento final Asamblea especial para la Región Panamazónica: Amazonía: nuevos caminos para la Iglesia y para una ecología integral*, <https://sinodoamazonico.va/content/sinodoamazonico/es/documentos/documento-final-de-la-asamblea-espacial-del-sinodo-de-los-obispo.html> [dostęp: 10.10.2020 r.].
- Ekologiczne nawrócenie – REFA dla promocji Laudato si'*, <https://www.swietostworzenia.pl/publikacje/laudato-si/590-ekologiczne-nawrocenie-refa-dla-promocji-laudato-si> [dostęp: 20.01.2020 r.].
- Esortazione Apostolica post-sinodale del Santo Padre Francesco „Querida Amazonia”*, 12.02.2020 r., <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bolletino/pubblico/2020/02/12/0091/00189.html#POLA> [dostęp: 12.02.2020 r.].
- Francisci Summi Pontificis, *Litterae Encyclicae Laudato si' de communi domo colenda*, AAS 107(2015) 847–945; tekst polski: *Encyklika Laudato si' Ojca Świętego Franciszka, poświęcona trosce o wspólny dom* (24.05.2015), http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html [dostęp: 1.01.2020 r.].
- International Monsanto Tribunal in The Hague, *Advisory Opinion*, The Hague, 18 April 2017, https://www.en.monsantotribunal.org/upload/asset_cache/18971450.pdf [dostęp: 1.01.2020 r.].
- Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus* (1.05.1991), http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html [dostęp: 1.01.2020 r.].
- Jaramillo Paz y Miño F., *¿Es momento de juzgar graves daños al medioambiente como crímenes de lesa humanidad?*, <https://www.fibgar.org/actualidad/-es-momento-de-juzgar-grave-danos-al-medioambiente-como-crímenes-de-la-lesa-humanidad-> [dostęp: 25.01.2020 r.].
- List pasterski Episkopatu Polski w liturgiczne wspomnienie św. Franciszka z Asyżu*, 4 października 2018 r., <https://www.episkopat.pl/biskupi-w-liscie-o-ekologii-godnosc-czlowieka-podstawa-odpowiedzialnosci-za-swiat-stworzony/> [dostęp: 1.01.2020 r.].
- Mamani F., *¿Puede la Corte Penal Internacional juzgar los crímenes ambientales?*, 13 octubre 2016, <https://www.enfoquederecho.com/2016/10/13/puede-la-corte-penal-internacional-juzgar-los-crímenes-ambientales/> [dostęp: 20.01.2020 r.].
- Mégret F., *The Case for a General International Crime Against the Environment*, April 3, 2010, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1583968> [dostęp: 1.01.2020 r.].
- Piccinini M.R., *La tutela dell'ambiente nel diritto delle religioni*, Aracne, Roma, 2013; *La tutela dell'ambiente nelle religioni e nel diritto delle religioni abramitiche*, <http://www.adiscuola.it/beyondthebarriers/wp-content/uploads/2017/02/La-tutela-dellambiente-nelle-religion-1.pdf> [dostęp: 12.01.2020 r.].
- Posynodalna Adhortacja Apostolska „Querida Amazonia” Ojca Świętego Franciszka*, http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/

- papa-francesco_esortazione-ap_20200202_querida-amazonia.html [dostęp: 12.02.2020 r.].
- Resumen de la opinión consultativa del Tribunal Internacional a Monsanto* (18.04.2017), https://www.es.monsantotribunal.org/upload/asset_cache/788012668.pdf [dostęp: 1.01.2020 r.].
- Rothschild M., *El Papa Francisco propone agregar el 'pecado ecológico'*, MisesReport, noviembre 18, 2019, <https://www.miserreport.com/el-papa-francisco-propone-agregar-el-pecado-ecologico/> [dostęp: 12.01.2020].
- Sínodo de los Obispos, *Asamblea especial para la Región Panamazónica. Amazonia: nuevos caminos para la Iglesia y para una ecología integral. Documento final*, 26 de octubre 2019, Vaticano, http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20191026_sinodo-amazonia_sp.html [dostęp: 10.02.2020 r.].
- The Office of the Prosecutor, *Policy paper on case selection and prioritisation*, 15 September 2016, https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf [dostęp: 20.01.2020 r.].
- Yearbook of the International Law Commission 1987*, Volume I: *Summary records of the meetings on thirty-ninth sessions 4 May-17 July 1987*, United Nations, New York 1989, https://www.legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1987_v1.pdf [dostęp: 1.01.2020 r.].
- Yearbook of the International Law Commission 1978*, Volume II, Part Two: *Report of the Commission to the General Assembly on the work of its thirtieth session*, United Nations, New York 1979, https://www.legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1978_v2.pdf&lang=EFS [dostęp: 01.01.2020 r.].

Streszczenie

Apel papieża Franciszka – skierowany 15 listopada 2019 r. do uczestników XX Kongresu Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego – o prawną ochronę środowiska, w tym karną przez uznanie *ekobójstwa* na całym świecie za przestępstwo ścigane i karane został przez adresatów przyjęty jako mocne wsparcie podejmowanych przez nich inicjatyw w tym zakresie. Synteza dotychczasowych wysiłków oraz trudności we wprowadzaniu adekwatnej do sytuacji regulacji międzynarodowej przedstawione zostały w p. 1 artykułu.

W tym samym przemówieniu Franciszek zapowiedział aktywną współpracę Kościoła, m.in. wprowadzenie do Katechizmu Kościoła Katolickiego pojęcia *grzechu ekologicznego*. W p. 2 artykułu przeprowadzono krytykę terminu w aspekcie logicznym, językowym, odkrywając pierwotne wyrażenie z pism L. Boffa (*grzech*

anytekologiczny), aktualne nauczanie papieża oraz termin użyty przez profesora prawa karnego L. Aroyyo Zapatero – *grzech ekobójstwa*.

Słowa kluczowe: ekobójstwo, grzech ekologiczny, Franciszek papież, *Laudato si'*

„THE ECOCIDE” AND „THE ECOLOGICAL SIN”: TWO TERMS – TWO ORDERS – COMMON CASE

Summary

The appeal of Pope Francis for the legal protection of environment, including the criminal action, by worldwide recognition of the *ecocide* as a prosecutable and punishable crime, directed on 15 November 2019 to the participants of the 20th Congress of the International Criminal Law Association, was accepted as a sign of a strong support for its initiatives in this scope. The first part of the paper presents the synthesis of the current efforts in this aspect and showcases the problems in implementing regulations appropriate to the present situation.

Simultaneously, Pope Francis announced an active cooperation of the Church, i.e. including the concept of the ecological sin in the Catechism of the Catholic Church. In the second point of this paper, a criticism of the term in the logical and linguistic aspect was expressed, discovering the primary expression of the letters L. Boff (anti-ecological sin), current teaching of Popes and term used by Professor of criminal law L. Aroyyo Zapatero – *sin of ecocide*.

Key words: the ecocide, ecological sin, Francis Pope, *Laudato si'*

«ЭКОЦИД» И «ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ГРЕХ»: ДВА ТЕРМИНА – ДВА ПОРЯДКА – ОБЩЕЕ ДЕЛО

Резюме

Обращение Папы Франциска, адресованное 15 ноября 2019 г. участникам XX Конгресса Международной ассоциации уголовного права, о правовой защите окружающей среды, в том числе уголовной защите путем признания *экоцида* во всем мире преследуемым и наказуемым преступлением, было воспринято адресатами как решительная поддержка их инициатив в этом отношении. Обобщение предпринятых к настоящему времени усилий и трудностей введения международного регулирования, адекватного ситуации, представлено в первом пункте статьи.

В этом же выступлении Папа Франциск заявил об активном сотрудничестве Церкви, в том числе о введении в Катехизис Католической церкви понятия *экологического греха*. Во втором пункте статьи была проведена критика этого термина в его логическом и лингвистическом аспектах, выявлено оригинальное выражение из сочинений Л. Боффа (*антиэкологический грех*), нынешнее учение пап и термин, используемый профессором уголовного права Л. Аройо Сапатеро – *грех экоцида*.

Ключевые слова: экоцид, экологический грех, Папа Франциск, *Laudato si'*